

29

Home Physical Therapy for Children without Neurodisability Who Live with a Tracheostomy Tube กายภาพบำบัดที่บ้าน สำหรับผู้ป่วยเด็กที่ไม่มีความผิดปกติ ทางสมองและต้องใส่ท่อหลอดคอ

ทศวรรษ เอี่ยมการ์ต พงษ์นุ่มกุล

ในปัจจุบันมีผู้ป่วยเด็กที่สามารถกลับบ้านได้ แต่ยังคงมีความจำเป็นต้องใส่ท่อหลอดคอ (tracheostomy tube) ซึ่งความเจ็บป่วยและความจำเป็นในการใส่ท่อหลอดคออาจเป็นข้อจำกัดในการกระตุ้นพัฒนาการของผู้ป่วย ตลอดจนเป็นอุปสรรคต่อการหายใจและการขับเสมหะที่เหมาะสม ดังนั้นจึงเป็นหน้าที่ของทีมนสหสาขา โดยเฉพาะทีมดูแลระบบทางเดินหายใจให้กับผู้ป่วยที่บ้าน (Respiratory Home Care Team) ที่จะให้คำแนะนำตลอดจนการกระตุ้นพัฒนาการให้กับผู้ป่วยเด็กเหล่านี้ แก่ผู้ปกครองหรือผู้ดูแล เพื่อให้มีความพร้อมความเข้าใจและเพิ่มความมั่นใจในการดูแลผู้ป่วยเด็กที่จำเป็นต้องใส่ท่อหลอดคอเองที่บ้าน

การทำกายภาพบำบัดเป็นกิจกรรมหนึ่งของทีมนสหสาขาที่สำคัญ โดยเจ้าหน้าที่จะมีหน้าที่ดูแล รักษา ส่งเสริมและป้องกันภาวะแทรกซ้อนของระบบทางเดินหายใจด้วยวิธีการทำกายภาพบำบัดทรวงอก ตลอดจนการส่งเสริมพัฒนาการของกล้ามเนื้อขนาดใหญ่และทักษะด้านการเคลื่อนไหวให้ใกล้เคียงหรือเป็นไปตามวัยของผู้ป่วยเด็กให้มากที่สุด¹⁻⁴

ในที่นี่จะกล่าวถึง การทำกายภาพบำบัดทรวงอก และการส่งเสริมพัฒนาการกล้ามเนื้อขนาดใหญ่ ในเด็กที่ต้องใส่ท่อหลอดคอแต่ไม่มีปัญหาความผิดปกติทางสมองร่วมด้วย เป็นหลัก

การถ่ายภาพบำบัดรวงอก⁴⁻¹⁸

วัตถุประสงค์

1. เพื่อป้องกันการคั่งค้างของเสมหะ โดยการทำให้เสมหะเคลื่อนตัวออกจากหลอดลมได้ดี
2. ช่วยให้การแลกเปลี่ยนก๊าซมีประสิทธิภาพมากขึ้น
3. ช่วยให้การไอมีประสิทธิภาพมากขึ้น
4. เพื่อเพิ่มสมรรถภาพในการทำกิจกรรมต่าง ๆ ในชีวิตประจำวันของผู้ป่วย
5. เพื่อให้ผู้ป่วยและผู้ปกครองมีคุณภาพชีวิตและสภาพจิตใจที่ดีขึ้น

วิธีการถ่ายภาพบำบัดรวงอก มีรายละเอียดที่ต้องพิจารณาดังนี้

1. **จัดท่า (positioning)**⁶ เป็นวิธีการที่ช่วยให้ปอดมีการแลกเปลี่ยนอากาศได้ดีและเพิ่มปริมาตรของก๊าซส่งเสริมให้ทางเดินหายใจเปิดโล่ง

- **ท่านอนหงาย** เป็นท่าที่ควรหลีกเลี่ยงหากทำได้ เนื่องจากเป็นท่าที่ใช้แรงในการหายใจ (work of breathing) มาก ทำให้ปริมาตรปอด (lung volume) และ functional residual capacity (FRC) ลดลง และมีผลทำให้มีการแลกเปลี่ยนก๊าซ (arterial oxygenation) ลดลง

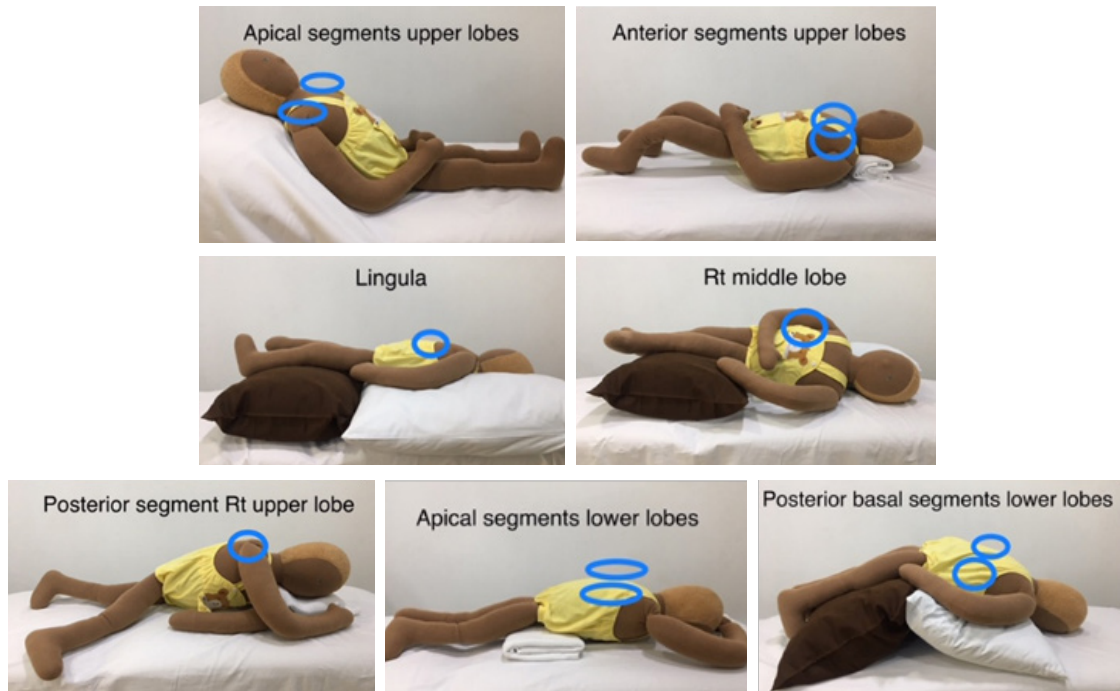
- **ท่านอนตะแคง** เป็นท่าที่ดี สามารถใช้ในกรณีผู้ป่วยหนักได้ดี เป็นท่าที่ช่วยลดแรงดันจากช่องท้องที่กระทำต่อกระบังลมทำให้ปอดกลับล่างมีการขยายตัวได้ดี เพิ่มการระบายเสมหะและประสิทธิภาพการทำงานของทางเดินหายใจส่วนต้น อย่างไรก็ตาม ข้อควรระวังคือ ผู้ป่วยที่มีปัญหาของปอดแบบข้างเดียว (unilateral) เมื่อจัดท่าให้นอนตะแคงทับปอดข้างปกติ ผู้ป่วยอาจต้องใช้แรงในการหายใจมากจนทนไม่ไหว ให้ปรับเป็นนอนตะแคงกึ่งหงาย อาจค่อย ๆ เพิ่มองศาของการนอนที่ละน้อยตามความสามารถของผู้ป่วย

- **ท่านอนคว่ำ** เป็นท่าที่เพิ่มการทำงานของปอด ผู้ป่วยใช้พลังงานในการหายใจน้อยที่สุด ป้องกันการสูดสำลัก แต่สิ่งที่ต้องระวังคือการขาดอากาศหายใจ โดยเฉพาะในเด็กทารกจะเสี่ยงต่อการเกิด sudden infant death (SID) ได้

- **ท่านั่ง** เป็นท่าที่เพิ่มปริมาตรปอดและ FRC นอกจากนี้ยังส่งเสริมถึงพัฒนาการด้านต่าง ๆ ของผู้ป่วยกรณีเด็กเล็กเพียงการยกศีรษะของผู้ป่วยขึ้นเล็กน้อยก็ทำให้มี oxygenation ที่เพิ่มขึ้นได้

อย่างไรก็ตาม ในการจัดท่าให้คำนึงถึงความสะดวกสบายของผู้ป่วยร่วมด้วย

2. **การจัดท่าเพื่อระบายเสมหะ (postural drainage)** เป็นการจัดท่าที่อาศัยแรงโน้มถ่วงของโลก เพื่อให้เสมหะระบายออกจากทางเดินหายใจตั้งแต่ส่วนปลายจนถึงส่วนต้นได้ง่าย ในการจัดท่าเพื่อระบายเสมหะ ขึ้นกับตำแหน่งของปอดที่มีพยาธิสภาพเป็นหลัก โดยควรจัดให้ผู้ป่วยอยู่ในแต่ละท่านั้น ๆ เป็นเวลานาน 3 - 15 นาที โดยเลือกจัดท่าเพื่อระบายเสมหะจากพยาธิสภาพของปอดส่วนที่มีปัญหาามากที่สุดก่อน แล้วจึงค่อยจัดท่าในส่วนอื่นถัดไป (ภาพที่ 1)

ภาพที่ 1 แสดงการจัดท่าหนังเพื่อระบายเสมหะในปอดส่วนต่างๆ

3. การเคาะและ/หรือการสั่นปอด (percussion and/or vibration) การเคาะและ/หรือการสั่นปอด ควรทำร่วมกับการจัดท่าเพื่อระบายเสมหะทั้งแบบธรรมดาและแบบประยุกต์ และทำต่อเนื่องกันนานอย่างน้อย 1 - 3 นาทีต่อท่า (ภาพที่ 2)

ภาพที่ 2 แสดงการจัดท่านอนคว่ำและทำการเคาะปอดเพื่อระบายเสมหะ

4. การฝึกการหายใจ (breathing exercise) เพื่อเพิ่มการขยายตัวของปอด ทำให้มีการแพร่กระจายของก๊าซในปอดดีขึ้นและช่วยขับเสมหะจากหลอดลมส่วนปลาย (peripheral airways) ขึ้นมายังส่วนต้น (central airways) การฝึกหายใจแบ่งเป็น 2 แบบ ได้แก่ การฝึกการหายใจโดยใช้กล้ามเนื้อกระบังลม (diaphragmatic breathing exercise) (ภาพที่ 3.1) และการฝึกการหายใจโดยใช้กล้ามเนื้อซี่โครง (costal breathing exercise or localized chest expansion) (ภาพที่ 3.2)

ภาพที่ 3.1

ภาพที่ 3.2

ภาพที่ 3 แสดง breathing exercise; 3.1 diaphragmatic breathing exercise; 3.2 costal breathing exercise

5. **Chest trunk mobilization** เป็นการเพิ่มการเคลื่อนไหวของทรวงอก หัวไหล่และลำตัว ทำให้มีความยืดหยุ่นของกล้ามเนื้อผนังทรวงอก หัวไหล่และลำตัวดีขึ้น ส่งผลให้ผู้ป่วยหายใจได้สะดวกขึ้น การแลกเปลี่ยนก๊าซและการระบายอากาศในถุงลมดีขึ้น ช่วยลดอาการหอบเหนื่อย โดยใช้หลักการ biomechanic of respiratory movement ทำให้ผู้ป่วยใช้พลังงานในการหายใจลดลง (ภาพที่ 4)

ภาพที่ 4 แสดง chest trunk mobilization

6. **การออกกำลังกาย** เป็นการเพิ่มสมรรถภาพของร่างกายและความสามารถในการทำกิจกรรมทางกาย แบ่งได้เป็น 2 ลักษณะ คือ การออกกำลังกายด้วยตนเอง (active exercise) เช่น ในเด็กเล็ก ให้ขยับแขน และการออกกำลังกายโดยให้ผู้อื่นช่วย (passive exercise) เช่น ในกรณีที่ผู้ป่วยไม่สามารถขยับแขนขาได้ด้วยตนเอง แล้วผู้ปกครองช่วยยกแขนขาให้ผู้ป่วย การเลือกแบบของการออกกำลังกายนั้นขึ้นกับความสามารถในการเคลื่อนไหวของผู้ป่วยแต่ละราย การออกกำลังกายนั้นนอกจากจะช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในการหายใจแล้ว การออกกำลังกายยังเป็นการช่วยเพิ่มหรือคงองศาของการเคลื่อนไหวส่วนต่าง ๆ ของร่างกายและมีส่วนในการส่งเสริมพัฒนาการได้ด้วย

การส่งเสริมพัฒนาการของกล้ามเนื้อมัดใหญ่หรือทักษะด้านการเคลื่อนไหว (gross motor)¹⁹⁻²⁰

โดยการกระตุ้นพัฒนาการตามอายุของผู้ป่วยเด็กเป็นหลัก กรณีที่ผู้ป่วยมีพัฒนาการช้ากว่าอายุจริง สามารถกระตุ้นพัฒนาการตามความสามารถเบื้องต้น ณ ขณะนั้นไล่ขึ้นมาได้เช่นกัน

• **อายุ 2 เดือน** เด็กจะสามารถชันคอได้ เมื่อเด็กนอนคว่ำเด็กจะสามารถยกศีรษะตั้งขึ้นได้ ประมาณ 45 องศาจากพื้นราบ เป็นเวลานาน 3 วินาที การกระตุ้นพัฒนาการทำได้ดังนี้

- จัดเด็กนอนคว่ำบนพื้นราบ หันหน้าไปด้านใดด้านหนึ่ง ข้อศอกงอ มีอวางบนพื้นราบใช้ผ้าขนหนูม้วนเล็ก ๆ หรือหมอนข้างเล็ก ๆ วางรองใต้อกเข่าของเล่นตรงหน้าเด็ก ในระยะที่เด็กมองเห็นหรือได้ยินเสียง เคลื่อนของเล่นไปตรงกลาง และขึ้นด้านบนเพื่อให้เด็กยกศีรษะขึ้น สามารถใช้มือลูบที่หลังคอในทิศทางลงเป็นช่วง ๆ เพื่อให้เด็กยกศีรษะขึ้น

- ฝึกชันคอจากท่าอู้ม โดยสอดมือด้านหนึ่งไปที่บริเวณอก โอบลำตัวด้านข้าง พุงของเด็กไว้ให้หลังของเด็กพิงตัวผู้ฝึก อีกมือสอดใต้ขาทั้งสองข้างให้เข่างอ จากนั้นเรียกชื่อเด็กกระตุ้นให้เด็กดูของเล่นที่อยู่ตรงหน้า เพื่อให้เด็กพยายามชันคอขึ้นระวังไม่ให้เกิดผงกศีรษะก้มไปข้างหน้าหรือหงายมาข้างหลังแรงเกินไป

• **อายุ 4 เดือน** เด็กจะสามารถยกศีรษะขึ้นในแนวเดียวกับลำตัวในท่าตั้งขึ้นนั่งจากท่านอนหงาย การกระตุ้นพัฒนาการทำได้ดังนี้

- จัดเด็กนอนหงายบนหน้าขา โดยที่ผู้ฝึกนั่งชันเข่าประคองไหล่เด็กขึ้นพ้นจากขาของผู้ฝึกเล็กน้อย เรียกชื่อเด็กเพื่อให้เด็กยกศีรษะขึ้นมองหน้าผู้ฝึก

- ผู้ฝึกจัดเด็กนอนหงายบนพื้นราบตรงหน้าผู้ฝึก ถือของเล่น อยู่ในแนวกลางลำตัวเด็ก ห่างจากหน้าเด็ก 15 ซม. เพื่อให้เด็กมองตาม แล้ววางของบนหน้าอกเด็ก เพื่อให้เด็กยกศีรษะขึ้น

- ผู้ฝึกจัดเด็กนอนหงายบนพื้นราบตรงหน้าผู้ฝึก ผู้ฝึกมองเห็นและพูดคุยกับเด็ก จากนั้นจับข้อมือเด็กดึงขึ้นจากพื้นช้าๆ เพื่อให้เด็กยกศีรษะตามหยุดสักครู่ เพื่อให้เด็กเกร็งคอไว้ แล้วปล่อยตัวเด็กให้เอนลง หยุดอีกสักครู่แล้วจึงปล่อยตัวเด็กให้เอนลงบนพื้นช้า ๆ ค่อย ๆ เพิ่มระยะที่ตั้งเด็กขึ้นจากพื้น

• **อายุ 6 เดือน** เด็กจะสามารถพลิกจากหงายเป็นคว่ำ และพลิกจากคว่ำเป็นหงายได้ตามลำดับ การกระตุ้นพัฒนาการทำได้ดังนี้

- จัดเด็กนอนหงาย ผู้ฝึกถือของเล่นไว้ตรงระดับสายตาเด็ก และเคลื่อนของเล่นไปวางด้านข้างลำตัวเด็กด้านใดด้านหนึ่ง จากนั้นจับเข่าเด็กข้างตรงข้ามที่วางของเล่นงอเข่าพร้อมดันสะโพกเด็กให้พลิกตัวเป็นท่านอนตะแคงแล้วคว่ำ ทำสลับกันทั้งสองข้าง

- เมื่อเด็กอยู่ในท่านอนคว่ำ ผู้ฝึก ใช้มือจับบริเวณสะโพกเด็กด้านตรงข้ามยกขึ้นเล็กน้อย และพลิกตัวเด็กหงายมาทางผู้ฝึกทำสลับกันทั้งสองข้าง

- **อายุ 8 เดือน** เด็กจะสามารถนั่งได้เองอย่างมั่นคง การกระตุ้นพัฒนาการทำได้ดังนี้
 - ผู้ฝึกจับเด็กรั้งบนพื้นราบจับมือเด็กวางบนเข่า หรือให้เด็กเหยียดแขน เอามือยันพื้นเพื่อพยุงตัวโดยให้เด็ก นั่งตัวเอนมาข้างหน้า ขาทั้งสองข้างกางออก เข่างอเล็กน้อย เพื่อให้นั่งทรงตัวอยู่ได้
 - ผู้ฝึกจับเด็กรั้งบนพื้นราบด้านหน้า ผู้ฝึกดันไหล่เด็กเบา ๆ ไปข้างหน้า ข้างหลัง ข้างซ้าย และข้างขวา สลับกันไปเพื่อให้เด็กฝึกการทรงตัว
 - ผู้ฝึกนั่งชันเข่า จับเด็กให้นั่งอยู่บนเข่าโดยจับสะโพกเด็กทั้งสองข้าง ค่อย ๆ ยกเข่าขึ้นที่ละข้างสลับกันช้า ๆ เพื่อรอให้เด็กปรับตัวนั่งทรงตัวอยู่ได้
- **อายุ 9 เดือน** เด็กจะเริ่มคลานได้ การกระตุ้นพัฒนาการทำได้ดังนี้
 - ผู้ฝึกจับเด็กให้อยู่ในท่าตั้งคลาน โดยช่วยพยุงตัวไว้แล้วค่อยปล่อยมือออก
 - ผู้ฝึกอยู่ด้านหลังเด็ก จับเด็กตั้งคลานดันสะโพกเด็กด้านขวาไปทางซ้ายให้น้ำหนักลงที่เข่าซ้าย และท่อนแขนซ้าย แล้วดันสะโพกซ้ายไปทางขวาสลับกัน ทำซ้ำหลาย ๆ ครั้ง
 - จับเด็กตั้งคลานวางของเล่นไว้ข้างหน้าเด็ก บอกให้เด็กเอื้อมมือข้างหนึ่งไปหยิบของเล่น โดยผู้ฝึกช่วยยกสะโพกด้านตรงข้าม เพื่อให้ยกเข่าตามไป ทำซ้ำโดยสลับให้เด็กหยิบของเล่นด้วยมืออีกข้าง
- **อายุ 10 เดือน** เด็กจะสามารถเกาะยืนและเดินไปรอบ ๆ โดยจับราวช่วย สามารถเอืยวตัวไปหยิบของเล่นได้ การกระตุ้นพัฒนาการทำได้ดังนี้
 - วางของเล่นที่เด็กสนใจไว้บนโต๊ะเตี้ย ๆ ให้เด็กรั้งคุกเข่าโดยผู้ฝึกอยู่ด้านหลัง บอกให้เด็กลุกไปเอาของเล่น ถ้าเด็กไม่สามารถลุกได้เองให้จับบริเวณสะโพกเด็กทั้งสองข้าง แล้วดันสะโพกด้านใดด้านหนึ่งไปด้านหน้ารอให้เด็กชันเข่า แล้วช่วยพยุงให้เด็กลุกขึ้นยืน
 - ผู้ฝึกจับให้เด็กยืนหันหน้าพิงหรือเกาะเครื่องเรือนสูงระดับอก โดยใช้แขนพยุงตัว
 - วางของเล่นบนเครื่องเรือนให้เด็กใช้มือเล่นของเล่นขณะเด็กยืนระวังไม่ให้ก้นโด่งไปด้านหลังโดยดันบริเวณสะโพกไปข้างหน้าเล็กน้อย เพื่อให้เด็กลงน้ำหนักที่ขา
- **อายุ 12 เดือน** เด็กจะสามารถยืนเองได้ การกระตุ้นพัฒนาการทำได้ดังนี้
 - ผู้ฝึกจับมือเด็กทั้งสองข้างให้ยืน พูดคุยหรือร้องเพลงกับเด็กพอเด็กสนุกและทรงตัวอยู่ได้ จึงปล่อยมือข้างหนึ่งเหลือจับเหนี่ยวข้างหนึ่ง
 - จับเด็กยืนผู้ฝึกอยู่ด้านหลังเด็ก จับสะโพกเด็กทั้งสองข้างพร้อมกดเบา ๆ ให้เด็กลงน้ำหนักที่เท้ายืนทรงตัว เมื่อเด็กยืนมั่นคงดีแล้ว ผู้ฝึกลดความช่วยเหลือแค่ประคองป้องกันเด็กล้ม

- การหย่อนตัวลงนั่งจากท่าเกาะยืน โดยจัดให้เด็กยืนบนพื้นเกาะโต๊ะที่สูงระดับอก วางของเล่นบนพื้นเรียกเด็กให้หันมาสนใจของเล่น และนั่งลงเล่นของเล่น เด็กจะปล่อยมือข้างหนึ่ง งอเข่านั่งลงบนพื้น ถ้าเด็กไม่งอเขา ผู้ฝึกจับเข่าด้านใดด้านหนึ่งงอแล้วดึงสะโพกด้านเดียวกันลง

• **อายุ 15 เดือน** เด็กจะสามารถเดินได้เอง การกระตุ้นพัฒนาการทำได้ดังนี้

- ผู้ฝึกจับให้เด็กยืนอยู่กับที่ชั่วคราว แล้วบอกให้เด็กเดินไปหา ผู้ปกครอง ซึ่งอยู่ข้างหน้า ห่างเด็กออกไป 1-2 ก้าว เมื่อเด็กเดินไปถึงให้พักสักครู่แล้วบอกให้เด็กเดินกลับไปหาผู้ฝึก ทำหลาย ๆ ครั้ง จนเด็กมั่นใจและทรงตัวได้ดีพอที่จะเดินเองได้ 2-3 ก้าว โดยไม่ล้มแล้วจึงค่อยเพิ่มระยะห่างระหว่างผู้ฝึกกับผู้ปกครอง

- เมื่อเด็กเดินได้คล่องแล้ว ชวนให้เด็กบนพื้นผิวที่มีลักษณะแตกต่างกัน เช่น เดินขึ้นลงที่ชันเล็กน้อย เดินบนทราย/หญ้า เดินบนที่นอน เดินลากของเล่นหรือสิ่งของได้ ฯลฯ เด็กจะได้เดินคล่องขึ้น

• **อายุ 18 เดือน** วิ่งได้ การกระตุ้นพัฒนาการทำได้ดังนี้

- ผู้ฝึก กลิ้งลูกบอลไปกับพื้นแล้วชวนเด็กวิ่งไปเก็บ หรือเตะลูกบอลด้วยกัน อาจใช้มือแตะบริเวณบ่าเด็กเพื่อคอยกระตุ้นให้เด็กวิ่งหรือเดินเร็วขึ้น

- ผู้ฝึก วิ่งเล่นไปกับเด็ก หรือร่วมวิ่งกับเด็กอื่น อีกหลาย ๆ คน เด็กจะสนุกแล้ววิ่งได้ดีขึ้นรายละเอียดของพัฒนาการกล้ามเนื้อมัดใหญ่หรือพัฒนาการด้านการเคลื่อนไหวได้สรุปไว้ในภาพที่ 5 และตารางที่ 1

ภาพที่ 5 แสดงพัฒนาการของกล้ามเนื้อมัดใหญ่ของเด็ก 5 เดือน, 6 เดือน, 7 เดือน, 8 เดือนและ 10 เดือนตามลำดับ

ตารางที่ 1 แสดงพัฒนาการกล้ามเนื้อใหญ่หรือพัฒนาการด้านการเคลื่อนไหว (gross motor) ตามช่วงอายุ ตั้งแต่แรกเกิดถึงอายุ 5 ปี (ดัดแปลงมาจากเอกสารอ้างอิงที่ 19, 20)

อายุ	พัฒนาการด้านกล้ามเนื้อใหญ่
แรกเกิด	เคลื่อนไหวแขนขา
1 เดือน	หันหน้าซ้ายขวา
2 เดือน	ชันคอ ในท่านอนคว่ำเด็กยกศีรษะตั้งขึ้นได้ประมาณ 45 องศา และได้นาน 3 วินาที
4 เดือน	ท่านอนหงาย ยกศีรษะขึ้นในแนวเดียวกับลำตัวในท่าตั้งขึ้นนั่ง
6 เดือน	เริ่มพลิกตะแคงตัวคว่ำได้ เอื้อมมือหยิบของเล่นเริ่มคืบไปข้างหน้า
8 เดือน	นั่งตามลำพังได้เป็นพัก ๆ เมื่อจับยืนจะกระโดดยกตัวด้วยความพอใจ นั่งได้เอง คลานได้เอง เริ่มเกาะยืน
9 เดือน	คลาน
10 เดือน	เกาะยืนและเดินไปรอบ ๆ เครื่องเรือนและเอืยตัวไปหยิบของเล่นได้
12 เดือน	ยืนได้เอง เกาะเดินเดินไปข้าง ๆ ตามข้างฝา เดินไปข้างหน้าโดยช่วยจูงมือเด็กทั้ง 2 ข้าง และเริ่มเดินได้เอง
15 เดือน	เดินได้เอง นั่งลงและลุกขึ้นโดยไม่ล้ม เดินถอยหลัง เดินขึ้น/ลงบันได พักเท้าแต่ละขั้น มือจับราวบันได
18 เดือน	วิ่งได้
21 เดือน	หยุดเดินและหลีกเลี่ยงสิ่งกีดขวางได้
24 เดือน	ถีบจักรยานสามล้อได้ ยืนด้วยขาข้างเดียวได้ กระโดดอยู่กับที่ได้ เดินขึ้นลงบันไดสลับเท้าได้ ขว้างลูกบอลเหนือศีรษะ วิ่งไปเตะลูกบอลได้
30 เดือน	กระโดด 2 เท้าอยู่กับที่
36 เดือน	เดินขึ้นบันไดสลับเท้าได้ ยืนทรงตัวด้วยขาเดียวได้นาน 3 วินาที
42 เดือน	ปีนตาข่ายเชือกได้ หรือกระโดดลงจากบันไดขั้นสุดท้ายได้ ถีบจักรยาน 3 ล้อได้
48 เดือน	เดินบนเส้นตรงกว้าง 5 เซนติเมตรได้ 3 เมตร กระโดดไปข้างหน้าและถอยหลังได้
54 เดือน	ขว้างและรับลูกบอลขนาดเล็กได้วิ่งไปเตะลูกบอลได้ โดยไม่ต้องหยุดลง
5 ปี	ยืนทรงตัวด้วยขาเดียวนาน 3-6 วินาที กระโดดข้ามสิ่งกีดขวางเดี่ยว ๆ ได้ เดินต่อเท้าเป็นเส้นตรงได้ ใช้ 2 มือรับลูกบอลที่โยนมา กระโดด 2 เท้าได้

นอกเหนือจากการเสริมพัฒนาการของกล้ามเนื้อใหญ่หรือทักษะด้านการเคลื่อนไหวโดยการทำกายภาพบำบัดแล้ว พ่อแม่และผู้ปกครองควรทำการกระตุ้นพัฒนาการด้านอื่น ๆ รวม 4 ด้านควบคู่ไปด้วย^{19, 21-23} ได้แก่ พัฒนาการด้านใช้กล้ามเนื้อเล็กและสติปัญญา (fine motor) (ตารางที่ 2) พัฒนาการด้านความเข้าใจภาษา (receptive language) (ตารางที่ 3) พัฒนาการด้านการใช้ภาษา (expressive language) (ตารางที่ 4 และภาพที่ 6) และพัฒนาการด้านการช่วยเหลือตนเองและสังคม (personal and social) (ตารางที่ 5)

ตารางที่ 2 แสดงพัฒนาการด้านการใช้กล้ามเนื้อเล็กและสติปัญญา (fine motor) ตามช่วงอายุตั้งแต่แรกเกิดถึงอายุ 5 ปี (ดัดแปลงมาจากเอกสารอ้างอิงที่ 19, 21)

อายุ	พัฒนาการด้านกล้ามเนื้อเล็ก
แรกเกิด	กำมือแน่น
1 เดือน	มองจ้องหน้าระยะใกล้
2 เดือน	มองตามสิ่งของผ่านกึ่งกลางลำตัว
3 เดือน	กำมือหลวม หันศีรษะไปด้านซ้าย-ขวา
4 เดือน	มองตามสิ่งของที่เคลื่อนที่ได้เป็นมุม 180 องศา
5 เดือน	แบมือ หยิบจับสิ่งของด้วยฝ่ามือ เอามือ 2 ข้างมาจับกัน เอามือเข้าปาก
6 เดือน	คว้าสิ่งของ สลับมือถือสิ่งของ
8 เดือน	ใช้ฝ่ามือและนิ้วมือ หยิบสิ่งของหยิบก้อนไม้จากพื้น/โต๊ะและถือไว้มีละเซ็น
10 เดือน	จ้องมองไปที่หนังสือพร้อมกับผู้ใหญ่นาน 2-3 วินาที
12 เดือน	ใช้นิ้วหัวแม่มือและนิ้วชี้หยิบของได้ถนัด สามารถปล่อยสิ่งของลงถ้วยได้
15 เดือน	ขีดเขียนเป็นเส้นบนกระดาษ ต่อก้อนสี่เหลี่ยมเป็นชั้น ๆ ได้ 2 ชั้น
18 เดือน	ถือแก้วน้ำดื่มเอง ถือช้อนตักกินเองแต่ยังหก คว้าขวดเทเอาลูกปัดออกจากขวดได้เอง
21 เดือน	วาดรูปวงกลมใส่ในช่องกระดาษรูปทรงเรขาคณิตที่มี 3 แบบได้
24 เดือน	ต่อก้อนสี่เหลี่ยมเป็นชั้น ๆ ได้ 4-6 ชั้น ขีดเขียนเป็นเส้นตรง ตามแบบได้
30 เดือน	ต่อก้อนสี่เหลี่ยมเป็นชั้น ๆ ได้ 8 ชั้น วาดเส้นเป็นวง ๆ ต่อเนื่องกันได้
36 เดือน	วาดเส้นตรงในแนวตั้งและแนวนอนเป็นรูปกากบาทได้ จับคู่ภาพที่มี 4 ตัวเลือก ร้อยลูกปัดขนาดเล็กได้ 4 เม็ด
42 เดือน	วาดรูปวงกลมตามแบบได้ แยกรูปทรงเรขาคณิตได้ 3 แบบ
48 เดือน	วาดรูปสี่เหลี่ยมตามแบบได้ ตัดกระดาษรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสขนาด 10 ซม. ออกเป็น 2 ชั้นได้ วางเรียงก้อนสี่เหลี่ยมลูกบาศก์ตามขนาดได้ 5 ก้อน
54 เดือน	ประกอบชิ้นส่วนของรูปภาพที่ตัดออกเป็นส่วนตัวต่าง ๆ 8 ชิ้นได้ วาดรูปคนที่มีส่วนของร่างกายได้อย่างน้อย 3 ส่วน
5 ปี	จับดินสอได้ถูกต้องและวาดรูปสามเหลี่ยมตามแบบได้ ชิ้นส่วนที่หายไปในภาพได้

ตารางที่ 3 แสดงพัฒนาการด้านภาษาความเข้าใจ (receptive language)และการใช้ภาษา (language) ตามช่วงอายุตั้งแต่แรกเกิดถึงอายุ 5 ปี (ดัดแปลงมาจากเอกสารอ้างอิงที่ 19, 22)

อายุ	ความเข้าใจภาษา
1 เดือน	มองตามเสียง
2 เดือน	เงียบเมื่อได้ยินเสียง กระพริบเมื่อได้ยินเสียงพูด
4 เดือน	หันตามเสียง
6 เดือน	สนใจมองคนพูดและสิ่งของที่นำเสนอได้นาน 5 วินาที หันหาเสียง มองหาเมื่อได้ยินชื่อของตนเอง
8 เดือน	หันตามเสียงเรียกชื่อ
10 เดือน	ทำตามคำสั่งที่มีท่าทางง่าย ๆ เช่น ยกมือขึ้น บ้ายบาย มองตามมือชี้ หยุดเมื่อได้ยินเสียงห้าม
12 เดือน	รู้จักมองหรือชี้วัตถุ/คนที่คุ้นเคยเมื่อถูกถามว่าอยู่ไหน ทำตามคำสั่งง่าย ๆ เช่น ขอลูกบอลหน่อย
15 เดือน	ใช้อวัยวะได้ 1 ส่วน ทำตามคำสั่ง 1 ขั้นตอน เช่น กอด
18 เดือน	ใช้อวัยวะได้ 3 ส่วน เช่น ตา จมูก ปาก เข้าคำสั่งที่ไม่เกิน 50 คำ ทำตามคำสั่ง 3 ขั้นตอน เช่น กอดตุ๊กตา อ้าปาก
24 เดือน	รู้รูปภาพตามคำบอก, เข้าใจคำบุพบท เช่น ใน ใต้ บน
30 เดือน	ทำตามคำสั่ง 2 ขั้นตอน เช่น หยิบหนังสือมาให้แม่แล้วไปปิดประตู
36 เดือน	รู้จักสี 1-3 สี รู้จักวันนี้ พรุ่งนี้
42 เดือน	เข้าใจคำสั่งง่าย ๆ เช่น ไปเปิดประตู เอาขยะไปทิ้ง
4 ปี	ทำตามคำสั่ง 3 ขั้นตอน เข้าใจคำตรงข้ามง่าย ๆ เช่น พ่อเป็นผู้ชาย แม่เป็นผู้หญิง
5 ปี	เริ่มเข้าใจ “ขวา-ซ้าย”

ตารางที่ 4 แสดงพัฒนาการด้านการใช้ภาษา (expressive language) ตามช่วงอายุตั้งแต่แรกเกิดถึงอายุ 5 ปี (ดัดแปลงมาจากเอกสารอ้างอิงที่ 19, 22)

อายุ	การใช้ภาษา
0-1 เดือน	ร้องไห้
2 เดือน	ส่งเสียง “อ้อ อ่า”
4 เดือน	เปล่งเสียงแสดงความรู้สึก
6 เดือน	เลียนแบบการเล่นเสียงคล้ายคำพูด เล่นน้ำลาย
8 เดือน	เปล่งเสียงพยางค์เดียวที่ไม่มีความหมาย
10 เดือน	ส่งเสียงซ้ำ ๆ ยังไม่มีความ ชี้ในสิ่งที่ตนเองสนใจ
12 เดือน	พูดคำที่มีความหมายได้ 1-2 คำ เช่น พ่อ แม่ แสดงความต้องการโดยทำท่าทางหรือเปล่งเสียง
15 เดือน	ทักทาย/ลาโดยการพูดเปล่งเสียงพร้อมแสดงท่าทาง
18 เดือน	พูดเพื่อบอกความต้องการ พูดได้อย่างน้อย 20 คำ อาจมีภาษาเด็ก (jargon) และพูดทวนคำ (echolalia) อยู่บ้าง
24 เดือน	พูดเป็นคำที่มีความหมายได้ 50 คำ พูด 2 คำต่อกันที่มีความหมายต่างกัน 2 คำ
30 เดือน	ภาษาเด็ก (jargon) และพูดทวนคำ (echolalia) ลดลง สามารถใช้คำขยายได้ พูดได้ 3-4 พยางค์ ถาม “อะไร ใคร”
36 เดือน	พูดเป็นประโยค บอกชื่อ อายุ เพศ ของตนเองได้ บอกเวลา จะเข้าห้องน้ำ ถาม “ทำไม”
42 เดือน	สามารถเล่าเรื่องราวที่ตนเองพบเห็นได้
4 ปี	เล่าเรื่องราวให้ผู้อื่นเข้าใจ บอกสีได้มากกว่า 3 สี นับเลข 1-10
5 ปี	พูดเป็นประโยคได้ชัดเจน นับสิ่งของได้ 5 ชิ้น

ตารางที่ 5 แสดงพัฒนาการด้านการช่วยเหลือตนเองและสังคม (personal and social) (ดัดแปลงมาจากเอกสารอ้างอิงที่ 19, 23)

อายุ	พัฒนาการช่วยเหลือตนเองและสังคม
0-1 เดือน	มองเหม่อ มองเห็นชัดในระยะใกล้ ๆ
2 เดือน	มองจ้องหน้าสบตา ยิ้มหรือส่งเสียงตอบโต้
4 เดือน	ยิ้มทักทายกับคนคุ้นเคย
6 เดือน	จ้องมองหรือร้องไห้เมื่อเห็นคนแปลกหน้า
8 เดือน	เล่นจ๊ะเอ๋
10 เดือน	ใช้นิ้วหยิบอาหารกินได้
12 เดือน	เล่นสิ่งของได้ตามหน้าที่ กลิ้งหรือผลักลูกบอลได้
15 เดือน	เลียนแบบการทำงานบ้าน ช่วยยกแขนยกขาขณะแต่งตัว
18 เดือน	เล่นสิ่งของตามหน้าที่กับตุ๊กตา เล่นใกล้กับเด็กคนอื่นได้
24 เดือน	ดื่มน้ำแก้วและวางคืนที่เดิมได้ ปกป้องสิ่งของเมื่อโดนแย่ง ตักข้าวกินเองโดยไม่หกก่อนถึงปาก
30 เดือน	ล้างมือและเช็ดมือได้เอง บอกเมื่อต้องการขับถ่าย
36 เดือน	แปร่งฟันโดยมีผู้ใหญ่คอยช่วย เล่นเป็นกลุ่ม ทำตามกติกาได้
42 เดือน	พูดขอและขอบคุณ หลีกเลียงสิ่งที่เป็นอันตราย
4 ปี	รู้จักขอโทษเมื่อทำให้คนอื่นได้รับบาดเจ็บหรือไม่พอใจ แต่งตัวได้โดยมีผู้ใหญ่แนะนำ
5 ปี	ทำความสะอาดหลังอุจจาระได้ ใส่กระดุมได้

1เดือน (สบตา)

2เดือน (ยิ้มแย้ม)

3เดือน (ส่งเสียง)

รูปที่ 6 แสดงพัฒนาการด้านสังคมของเด็กอายุ 1 เดือน, 2 เดือนและ 3 เดือนตามลำดับ

สรุป

การกายภาพบำบัดทรวงอกและการส่งเสริมพัฒนาการในการดูแลผู้ป่วยเด็กที่มีความจำเป็นต้องใส่ท่อหลอดค่อนั้นมีความจำเป็นในการป้องกันเสมหะอุดตัน ช่วยป้องกันการติดเชื้อที่สำคัญในปอด ภาวะแทรกซ้อนทางระบบทางเดินหายใจและระบบอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนช่วยให้ผู้ป่วยเด็กมีพัฒนาการตามวัยหรือใกล้เคียงกับเด็กสุขภาพดี และมีคุณภาพชีวิตที่ใกล้เคียงเด็กสุขภาพดีในวัยเดียวกัน ทั้งนี้ การดูแลทางระบบหายใจโดยการกายภาพบำบัดทรวงอกและการส่งเสริมพัฒนาการมีความจำเป็นต้องทำอย่างต่อเนื่องที่บ้าน เพื่อให้ได้ประโยชน์สูงสุดแก่ผู้ป่วยเด็ก

กิตติกรรมประกาศ

ผู้เขียนขอขอบพระคุณ คุณศนิชา เกิดประสพที่จัดหาภาพประกอบที่ 5, 6 ในบทความฉบับนี้

เอกสารอ้างอิง

1. ประภาศรี ชื่นประไพ. Individualized respiratory care for specific respiratory problems: Management of the patients with a home mechanical ventilator via tracheostomy. ใน: กัญญา ศุภปิติพร, วรณัฐ จงศรีสวัสดิ์, อังคนิย์ ชะนะกุล, สุชีรา ฉัตรเพริตพราย, มณฑิตา วีรวิกรม, บรรณาธิการ. Pediatric Practice Individualized Patient Care in 2016. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ: ปิยอนด์ เอ็นเทอร์ไพรซ์; 2559. หน้า 330-337.
2. ประภาศรี สมบุญ, สุชาดา ศรีทิพยวรรณ. How to prepare pediatric home tracheostomy care program? ใน: สนิตรา ศิริธางกุล, วนิตา เปาอินทร์, พนิดา ศรีสันต์, หลุทัย กมลภรณ์, บรรณาธิการ. Pediatric Respiratory Diseases in Daily Practice. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ: ปิยอนด์ เอ็นเทอร์ไพรซ์; 2561. หน้า 79-90.
3. สุชาดา ศรีทิพยวรรณ, จิตลัดดา ดีโรจนวงศ์, นवलจันทร์ ปราบพาล, บรรณาธิการ. แนวการบำบัดรักษาทางระบบหายใจในเด็ก. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ: ปิยอนด์ เอ็นเทอร์ไพรซ์; 2553. หน้า 41-55.
4. ทศวรรณ เอี่ยมการ์ด พงษ์นุ่มกุล. การทำกายภาพบำบัดทรวงอกและการฟื้นฟูสมรรถภาพปอดสำหรับผู้ป่วยเด็กที่ต้องได้รับการบริหารทางระบบหายใจที่บ้าน. ใน: สุชาดา ศรีทิพยวรรณ, บรรณาธิการ. การบริหารทางระบบหายใจที่บ้านสำหรับผู้ป่วยเด็ก. พิมพ์ครั้งที่ 1. นนทบุรี: ปิยอนด์ เอ็นเทอร์ไพรซ์; 2562. หน้า 47-65.
5. ทศวรรณ เอี่ยมการ์ด พงษ์นุ่มกุล. Physical Therapy in Child with Tracheostomy Tube. ใน: กัญญา ศุภปิติพร, วรณัฐ จงศรีสวัสดิ์, อังคนิย์ ชะนะกุล, สุชีรา ฉัตรเพริตพราย, มณฑิตา วีรวิกรม, บรรณาธิการ. Pediatric Practice Individualized Patient Care in 2016. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ: ปิยอนด์ เอ็นเทอร์ไพรซ์; 2559. หน้า 338-342.
6. สมจิตร ทองคำ. Physical therapy in pediatrics with respiratory problems. ใน: อรุณวรรณ พงษ์พันธ์ุ, ดุสิต สถาวร, พนิดา ศรีสันต์, หลุทัย กมลภรณ์, บรรณาธิการ. Optimizing Practice in Pediatric Respiratory Diseases. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพมหานคร: ปิยอนด์ เอ็นเทอร์ไพรซ์; 2554. หน้า 206-213.
7. สมจิตร ทองคำ. Pulmonary rehabilitation in children with chronic lung diseases. ใน: จิตลัดดา ดีโรจนวงศ์, ดุสิต สถาวร, นवलจันทร์ ปราบพาล, บรรณาธิการ. Pediatric Respiratory Diseases Integration of Clinical Sciences into Practices. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพมหานคร: ปิยอนด์ เอ็นเทอร์ไพรซ์; 2550. หน้า 178-185.
8. ชูลี โจนส์. หัตถการทางกายภาพบำบัดเพื่อระบายเสมหะ. ใน: ชูลี โจนส์, บรรณาธิการ. กายภาพบำบัดระบบหายใจ: เทคนิคการตรวจร่างกายและการระบายเสมหะ. พิมพ์ครั้งที่ 5. ขอนแก่น: โรงพิมพ์คลังนานาวิทยา; 2557. หน้า 101-126.

9. ชูลี โจนส์. เทคนิคการกำจัดเสมหะด้วยตนเอง. ใน: ชูลี โจนส์, บรรณาธิการ. กายภาพบำบัดระบบหายใจ: เทคนิคการตรวจร่างกายและการระบายเสมหะ. พิมพ์ครั้งที่ 5. ขอนแก่น: โรงพิมพ์คลังนานาวิทยา; 2557. หน้า 127-142.
10. Main E, Berney S, Denehy L, et al. Physiotherapy interventions. In: Main E, Denehy L, editors. Cardiorespiratory physiotherapy: adults and paediatrics. 5th ed. Italy: Elsevier; 2016. p. 248-401.
11. Rfid SA, Peters MJ, Main E, Spittle AJ. Paediatric intensive care. In: Main E, Denehy L, editors. Cardiorespiratory physiotherapy: adults and paediatrics. 5th ed. Italy: Elsevier; 2016. p. 455-512.
12. Burtin C, Andrianopoulos V, Mitchell K, et al. Physical activity and rehabilitation. In: Main E, Denehy L, editors. Cardiorespiratory physiotherapy: adults and paediatrics. 5th ed. Italy: Elsevier; 2016. p. 579-638.
13. Dumas HM, Kelly MK. Children requiring long - term mechanical ventilation. In: Palisano RJ, Orlin MN, Schreiber J, eitors. Campbell's physical therapy for children. 5th ed. St. Louis: Elsevier; 2017. p. 600-613.
14. สุภรี สุวรรณจุฑะ. การออกกำลังกายและการบริหารการหายใจเพื่อสุขภาพที่ดีของปอดและความแข็งแรงของร่างกาย. ใน: สุภรี สุวรรณจุฑะ, สุนันทา สีโท, บรรณาธิการ. การออกกำลังกายและการบริหารการหายใจเพื่อสุขภาพที่ปอดในเด็ก. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: ปิยอนด์ เอ็นเทอร์ไพรซ์; 2549. หน้า 1-19.
15. สุภรี สุวรรณจุฑะ. การฝึกปฏิบัติการบริหารการหายใจและการบริหารกายเพื่อสุขภาพปอด. ใน: สุภรี สุวรรณจุฑะ, สุนันทา สีโท, บรรณาธิการ. การออกกำลังกายและการบริหารการหายใจเพื่อสุขภาพที่ปอดในเด็ก. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: ปิยอนด์ เอ็นเทอร์ไพรซ์; 2549. หน้า 32-49.
16. พันทิพา สิ้นรัชตานันท์. การออกกำลังกายในเด็กเล็ก. ใน: สุภรี สุวรรณจุฑะ, สุนันทา สีโท บรรณาธิการ. การออกกำลังกายและการบริหารการหายใจเพื่อสุขภาพที่ปอดในเด็ก. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: ปิยอนด์ เอ็นเทอร์ไพรซ์; 2549. หน้า 55-70.
17. Tecklin JS. Pulmonary disorders in infants and children and their physical therapy management. In: Tecklin JS, editor. Pediatric physical therapy. 4th ed. Baltimore: Lippincott Williams & Wilkins; 2008. p. 615-652.
18. สิริสสา แรงกล้า. เวชศาสตร์ฟื้นฟูในผู้ป่วยที่มีปัญหาาระบบทางเดินหายใจ. ใน: วสุวัฒน์ กิติสมประยูรกุล, ภัทรภพ ยศเนื่องนิตย์, สิริขวัญ ปัญญาศรวณิช, บรรณาธิการ. ตำราเวชศาสตร์ฟื้นฟู. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย; 2560. หน้า 335-357.

19. อัมพร เบญจพลพิทักษ์, สมัย ศิริทองถาวร, นพวรรณ ศรีวงศ์พานิช, บรรณาธิการ. ทักษะด้านการเคลื่อนไหว. คู่มือประเมินเพื่อช่วยเหลือเด็กปฐมวัยที่มีปัญหาพัฒนาการ กรมสุขภาพจิต กระทรวงสาธารณสุข. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: ป๊ายอนด์ พับลิชชิง; 2558
20. จิรนนท์ วีรกุล. พัฒนาการด้านกล้ามเนื้อมัดใหญ่ผิดปกติ. ใน: กองบรรณาธิการจัดทำเอกสารสิ่งพิมพ์ทางวิชาการของสำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยนเรศวร. พัฒนาการผิดปกติที่พบบ่อยในเด็กแรกเกิด-5ปี. พิมพ์ครั้งที่ 2. พิษณุโลก: รัตนสุวรรณการพิมพ์ 3; 2559. หน้า 20-33.
21. จิรนนท์ วีรกุล. พัฒนาการด้านกล้ามเนื้อมัดเล็กผิดปกติ. ใน: กองบรรณาธิการจัดทำเอกสารสิ่งพิมพ์ทางวิชาการของสำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยนเรศวร. พัฒนาการผิดปกติที่พบบ่อยในเด็กแรกเกิด-5ปี. พิมพ์ครั้งที่ 2. พิษณุโลก: รัตนสุวรรณการพิมพ์ 3; 2559. หน้า 34-45.
22. จิรนนท์ วีรกุล. พัฒนาการด้านการพูดและการสื่อความหมายล่าช้า. ใน: กองบรรณาธิการจัดทำเอกสารสิ่งพิมพ์ทางวิชาการของสำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยนเรศวร. พัฒนาการผิดปกติที่พบบ่อยในเด็กแรกเกิด-5 ปี. พิมพ์ครั้งที่ 2. พิษณุโลก: รัตนสุวรรณการพิมพ์ 3; 2559. หน้า 46-60.
23. จิรนนท์ วีรกุล. พัฒนาการด้านสังคมและการช่วยเหลือตนเองผิดปกติ. ใน: กองบรรณาธิการจัดทำเอกสารสิ่งพิมพ์ทางวิชาการของสำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยนเรศวร. พัฒนาการผิดปกติที่พบบ่อยในเด็กแรกเกิด-5 ปี. พิมพ์ครั้งที่ 2. พิษณุโลก: รัตนสุวรรณการพิมพ์ 3; 2559. หน้า 61-81.